

Opponensi vélemény

Kincses Áron: Magyar-magyar nemzetközi vándorlás a Kárpát-medencében, különös tekintettel az elmúlt évtizedre című doktori értekezéséről

Nem nagyon szokták vitatni, hogy az országhatárt átlépő vándorlás/nemzetközi migráció a globális problémák közé tartozik. Első megközelítésben arra lehet gondolni, hogy ennek az alapja az illetén mozgásban résztvevők magas száma. Valójában azonban ez nem így van, mert – ahogy Kincses Áron is említi – a világ népességének kb. 4%-a él más országban, mint ahol született, azaz 100 emberből mindössze négy. A viszonylag alacsony létszámú csoporthoz azonban nagyon bonyolult és szerteágazó társadalmi, gazdasági és politikai következményhalmaz kapcsolódik, ami joggal emeli fel ezen mozgásforma súlyát és jelentőségét.

A fentiek alapján nem meglepő, hogy a nemzetközi vándorlásnak könyvtárnyi irodalma van. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a téma agyonkutatott lenne, sőt ennek éppen az ellenkezője igaz. A nemzetközi vándorlás ugyanis folyamatosan zajlik, területileg és strukturálisan állandóan változik, így mindig vannak kutatásra váró aspektusai, például egy MTA doktora cím elnyeréséért benyújtott értekezésben.

A Kincses Áron által választott téma tehát elegendő szakmai muníciót tartalmaz egy színvonalas disszertáció elkészítéséhez. Ugyanakkor azonban vannak veszélyei is a migráció kutatásának, nem nehéz vakvágányra kerülni egy nem eléggé fajsúlyos munkával. Így a jelen disszertáció esetében is meghatározó fontosságú a vállalt kutatási feladat egyértelmű meghatározása. Az értekezés ebből a szempontból jól indult, mert a disszertens határozottan megfogalmazta célkitűzéseit, kijelölte dolgozatának kereteit. Egyet lehet érteni vele abban is, hogy a nemzetközi vándorlás vizsgálatában új szemléletre és paradigmaváltásra van szükség, nem elég a felszínt kapirgálni. Ezzel kapcsolatban a legfontosabb mondata így hangzik: „A Kárpát-medence országaiból Magyarországra irányuló vándorlásokat integráltan, a cél- és forrásterületek összekapcsolásával, a regionális etnikai térszerkezetre gyakorolt hatásával együtt a hozzáférhető szakirodalom eddig részletesen még nem vizsgálta” (5.oldal). Megítélésem szerint a legnagyobb novum a disszertációban éppen a forrás- és célterületek összekapcsolt vizsgálata. A nemzetközi vándorlással foglalkozó szerzők ugyanis általában megelégednek a két térség egyikének vizsgálatával, vagy ha mindkettőt szemügyre is veszik, ezek nagyon különböző súllyal szerepelnek. Ennek persze ismertek az okai, például nem nagyon lehet két, egymástól esetleg nagy távolságra is fekvő térségekről hasonló részletességű adatokat beszerezni.

Kincses Áron kutatásai esetében is alapvető fontosságú volt, hogy milyen adatokhoz tud hozzájutni a kitűzött cél érdekében. A migráció természetéből következik, hogy nem egyszerű a vizsgálatokhoz megbízható és kellő részletességű adatbázist találni, vagy összeállítani. A disszertens ezt a fogas kérdést a hazai szakirodalomban egyedülálló módon, adminisztratív és census típusú adatok összekapcsolásával oldotta meg. Így a vizsgálatban ki tudta használni a különböző céllal született adatbázisok előnyeit.

Egy problémánál azonban mindenképpen érdemes megállni. A forrásterületek esetében nagyon fontos lenne településszinten ismerni a migráns utolsó lakóhelyét. A felhasznált idegenrendészeti adatbázisban azonban ez az információ nem szerepel, helyette a disszertens a születési helyet használta. Kincses Áron ezen a problémán egy rövid lábjegyzetben továbblépett – mást nem is nagyon tehetett volna. De azért érdemes lenne elgondolkodnia azon, hogy ez a probléma milyen mértékben befolyásolhatta a forrásterületek vizsgálati eredményeit. És még egy megjegyzés ehhez a kérdéshez: az idegenrendészeti hatóságoktól aligha várható el, hogy a kérdőívek/adatlapok összeállításánál

alapvetően a tudományos kutatás szempontjai szerint járjanak el. Nem ártana viszont néha javaslatot tenni az úrlapok módosítására, például, hogy a születési hely mellett kérdezzenek rá az utolsó lakóhelyre is. Ez egyetlen plusz sort jelentene, a migrációval foglalkozó kutatóknak viszont értékes adatokat hozna.

Nemzetközi migránsok alatt gyakran az adott országban legálisan élő külföldi állampolgárokat értik. Ez a kisebb ellenállás irányába történő elmozdulást jelent, mivel az ilyen adatok könnyen elérhetők. Kincses Áron ezen a téren is más megoldást választott, amikor a külföldi állampolgárok helyett a külföldi kötődésű népességet vizsgálta. Ezzel lényegesen nagyobb populációra terjedt ki a kutatás, ami megalapozottabbá tette az elemzéseket is.

A disszertáció azonban nem csak szemléletében és megközelítéseiben, hanem módszertanilag is erős. Kincses Áron kitűnően ismeri a matematikai-statisztikai módszerek gazdag tárházát és ebből biztos kézzel válogatta ki a kutatási céljai megvalósítására leginkább használható eljárásokat (Ehhez bizonyára jól jött matematika szakos diplomája is). Mindenképpen említést érdemel, hogy a disszertáció nem csak rutinszerűen használta a módszereket, hanem azokon esetenként finomított is, mint a Gini-együttható és a Hoover-index esetében. Ezek olyan saját eredmények, amelyeket jobban meg lehetett volna „becsülni”. Ez a megjegyzés azzal függ össze, hogy az értekezésben nincs módszertani fejezet, a felhasznált módszerek ismertetései elszórtan, a disszertáció különböző részein bukkannak fel. Mindenképpen jobb lett volna a szokásos megoldás, azaz egy Anyag és módszer típusú fejezetben együtt tárgyalni az adatforrásokat és a módszereket.

Talán furcsán hangzik, de mégis azzal kell kezdeni az értekezés súlyponti részének, azaz a kutatási eredményeknek az áttekintését, hogy nem könnyítette meg a disszertáció helyzetét a témához kapcsolódó nagyszámú publikációja. Kincses Áron hosszabb ideje foglalkozik a migráció kutatásával, a disszertáció témakörében született munkáinak listája hat (!) oldalt tesz ki. Ugyanakkor a Földtudományok Osztályának előírása szerint a doktori értekezés terjedelme nem haladhatja meg a 150 oldalt. Így érthető az a megoldása, hogy megfogalmazott öt, egymásra épülő, illetve egymásból következő kutatási kérdést és ezekre válaszolva fejtette ki mondanivalóját.

Ami viszont némileg kilóg ebből a logikai sorból, az a főbb migrációs elméletek néhány oldalas összefoglalása a szakirodalom alapján. Ez a fejezet semmit sem tesz hozzá az értekezéshez, igaz, nem is vesz el belőle. Azt is elhiszem, hogy vannak olyan elvárások, hogy legyen ilyen fejezet egy doktori értekezésben, de én a magam részéről ebben nem vagyok biztos.

Ami viszont biztos, hogy a disszertáció további fejezeteiben a szerző már az általa kijelölt ösvényen haladt és sorra válaszolt a saját kutatási kérdéseire. Ezekkel a válaszokkal nincs gondom, ezek szakmailag megalapozottak. A megállapítások egy része meglepő, mivel nem harmonizálnak korábbi kutatási eredményekkel. Ebben azonban nem elhanyagolható része van/lehet annak is, hogy a vizsgálat a külföldi kötődésű népesség több mint 520 ezres csoportjára terjedt ki, és ennek még a 30%-át sem tették ki a külföldi állampolgárok, akik sok korábbi vizsgálat fókuszában álltak.

A kutatási eredmények alapján véve két kategóriába sorolhatók. Az elsőbe a hagyományos vizsgálatoknál szokásos szempontok szerinti megállapítások sorjázna, így a demográfiai, iskolázottsági, munkaerőpiaci jellemzők, a vizsgált populáció területi konfigurációjának bemutatása. Ezek az eredmények még a hagyományos módszerek alkalmazásával születtek, a külföldi kötődésű népesség területi koncentrációjának vizsgálatánál azonban már bevetésre kerültek a matematikai-statisztikai módszerek is, mint például a korábban már említett Gini-együttható és a Hoover-index. Ezek segítségével az eddigiéknél jóval részletesebben és megalapozottabban volt bemutatható a problémakör. Az itt elért eredmények közül külön kiemelésre kívánkozik a külföldi és a hazai népesség 2011-2017 közötti népességváltozásának kilenc területi típusba rendezett bemutatása.

A disszertáció leginkább izgalmas és egyúttal látványos fejezete a Magyarországon élő, külföldi kötődésű népesség Kárpát-medencei migrációs forrásterületeinek részletes bemutatása, ami joggal nevezhető szakmai nívóval. Kincses Áron vizsgálatai alapján lettek településszinten is ismertek ezen populáció kibocsátó térségei és ez lehetővé tette olyan elemzések elvégzését is, amelyekre korábban nem volt lehetőség. Ezeket a disszertáció el is végezte és az értekezésébe be is emelte. Ezek közül különösen figyelemre méltóak a területi etnikai arányokra és változásaikra vonatkozó számítások, továbbá annak bemutatása, hogy az anyaországba történő vándorlás milyen mértékben apasztotta a határon kívüli térségek magyarságát.

Az értekezés legfontosabb eredményei közé tartozik a Kárpát-medencében kialakult vándorlási hálózatok bemutatása, azaz 161 határon kívüli régió és a 19 magyarországi megye, valamint Budapest migrációs kapcsolatainak elemzése, továbbá a települési hálózatok belső tulajdonságainak feltárása.

Az értekezés tartalmi szempontból nézve messze megfelel az elvárásoknak és ugyanez vonatkozik a formai oldalra is. A disszertáció gazdagon illusztrált, a 40 ábra és a 17 táblázat jól alátámasztja a szakmai mondanivalót. Gépelési, elütési hiba alig fordul elő, kisebb hibaként említhető viszont, hogy a disszertáció helyenként megfeledezett a szövegek közötti ábrahivatkozásokról.

Az előírásoknak megfelelően szólni kell a tézisekről is. Maga a téziszöveg húsz oldal terjedelmű, ez a társadalomföldrajzban elfogadható terjedelem. Ebben az anyagban a disszertáció rögzíti az öt kutatási kérdést és az ezekre adott válaszok lényegét foglalja össze öt tézisben. Nem szokványos megoldás, de elfogadható, hogy minden tézis két-három résztezisből tevődik össze. Ezek ugyan nem „egyenszilárdságúak”, de valamennyit el tudom fogadni.

A fentiekben leírtak alapján javasolom Kincses Áron értekezésének nyilvános vitára bocsátását és egyúttal támogatom az MTA doktora cím odaítélését is.

Szentendre, 2022. november 4.

Dövényi Zoltán

az MTA doktora